

NIKOLA BENGNER I NJEGOVA KNJIGA *KRALJICA MUČENIKA*

Zdenko BALOG, Križevci

Tristota obljetnica rođenja navršena prošle te 230. obljetnica smrti ove godine povod su probuđenom zanimanju za ovog poznatog pavlina te njegov književnički i povjesničarski rad. Životni put vodi ga iz rodnih Križevaca u Lepoglavu te na taj način postaje još jedan velikan naše kulture koji, poput Jakova Obostreneca, Ivana Rangera i mnogih drugih, uglavnom pavlina, spaja ta dva važna mjesta hrvatske kulture.

Osvrćući se lani, povodom obljetnice rođenja, na Bengnerov život i djelo u najkraćim smrtama podsjetili na njegov životni put¹. Sada želimo opširnije predstaviti njegovo djelo *Regina martyrum...*² Ranije manje dostupno javnosti, djelo je u međuvremenu prevedeno³ te je to prilika da bolje upoznamo i populariziramo taj prvi turistički vodič po našoj domovini.

Knjiga je zanimljiva višestruko, kulturološki predstavlja gotovo presedan s obzirom na to da je u odlomcima doslovce pisana kao turistički vodič, a razinom i razradom problema može se proučavati i kao literatura te se po njoj Bengner može držati nastavljačem bogate tradicije hrvatskih latinista. Filozofski i teološki, knjiga je također živi spomenik svojega vremena, a čak će i povjesničari umjetnosti u njoj naći ne samo dragocjene originalne podatke o izgradnji crkvice na Koruškoj nego i autentične estetske prosudbe jednog suvremenika. No, da pavlinima uz kroničarska i bogoštovna, nisu bila strana ni estetičarska gledišta problema, svjedoči i drugi veliki pavlinski kroničar Krištolovac koji, opisujući izgradnju lepoglavskog samostana, ne propušta iznijeti neke negativne i pozitivne prosudbe sklada i harmoničnih odnosa na novoizgrađenom samostanu.

Već sam naslov Bengnerove knjige, odnosno proširen podnaslov, uvodi nas u sadržaj, kako je i bilo uobičajeno u Bengnerovo vrijeme, *HISTORICA EXPOSITIO ORTuS, PROGRESI-uS, & MIRACULORUM THAUMATURGae STATUae B. V. DOLORESae, CRISII AD*

¹ Z. BALOG: *Nikola Bengner – povodom 300. obljetnice rođenja*, Kaj 6, Zagreb, 1995.

² Nikola BENGNER: *Regina martyrum innumeris gratiis corusca, Dei mater dolorosa, Maria, Christiansis urbis, urbs refugii... sive Historica expositio*, Czenstohowa 1730., 80 + 75 str.

³ Prijevod prof. Ljudevit Plačko, Križevci 1996. Ovom prilikom zahvaljujem prof. Plačku što mi je dopustio da se služim njegovim rukopisnim prijevodom za proučavanje Bengnerova djela.

FLUVIu CORUSCA ERECTae (POVIJESNI PRIKAZ nastanka, razvoja i čudesa čudotvornog kipa žalosne Blažene Djevice, podignutog u Križevcima uz potok Korusku). No knjiga u svojem sadržaju donosi puno više od same povijesti čudotvornog kipa i opisa njegovih čuda. Knjiga je zapravo pravi katalog argumenata vjere, odnosno složena argumentacija za štovanje koruske žalosne Gospe, koja kreće od same srži, odnosno od argumenata Marijine svetosti, njezina djevičanstva, jedinstvene uloge u povijesti spasenja, sve do koruskog kipa i pojedinih primjera, koji dokazuju čudotvornost tog kipa. Suvremenom čitatelju moglo bi se učiniti da je Benglerova knjiga namijenjena polemiziranju sa suvremenicima opterećenim sumnjama, štoviše, da je i sam Bengler opterećen sumnjom, pa da knjigom i silnim argumentima nastoji nešto dokazati. No to ovdje nikako ne dolazi u obzir. Bengler piše svoju knjigu u prvoj četvrtini XVIII. stoljeća, kad je grijeh hereze, odnosno otpadništva od vjere povlačio krajnje posljedice, a otpadništvom se mogla okarakterizirati i najmanja sumnja. U takvu okružju čak i smisljena obrana od sumnji, izuzev sudskog zapisnika preslušavanja heretika, držala bi se grešnom sumnjom. Benglerov je način pisanja onakav kakav proizlazi iz njegova vremena, zbog toga nama često teže shvatljiv te ga neće biti suvišno posebno obrazložiti i primjerima ilustrirati.

Krenimo redom. Već u prvom poglavlju Prvog dijela, uvodeći u temu o podrijetlu i napretku štovanja žalosne Gospe Koruske, Bengler osjeća potrebu najprije argumentirati ... *O BOLIMA PREBLAŽENE DJEVICE*. Budući da je u raspravi zbog čega je Djevica zapravo titulirana Kraljicom mučenika, iako sama nije podnijela tjelesno mučeništvo, za svaki stupanj dokazanog postupka prizvan poneki autoritet, kršćanski učitelj, ili, još bolje, prikladan navod iz evanđelja, za suvremenog će čitatelja biti zanimljivo jednim odlomkom ilustrirati ovu argumentaciju:

»(...) Na temelju učenja svetih otaca i na temelju vjerodostojnih objava treba vjerovati da je sve one muke i sve bolove koje je na tijelu podnio Gospodin i Spasitelj naš, potpuno isti osjećaj boli, pobožno zbog suosjećanja s njim, trpjela i njegova Sveta Majka.

Tako govori naime anđeoski učitelj sv. Bonaventura u knjizi 'Poticaji ljubavi', pogl. 4, o Mariji: 'Ti Gospodarice, probodena si u svom srcu, ti si pribijena (na križ) čavlima ljubavi, ti si izrugana i ponižena, ti si uvrijeđena pogrdama i porugama, ti si napojena žuč i octom.' A božanski Laurencije Justin u knjizi 'O trijumfu Kristove agonije', pogl. 18, kaže: 'Raspeto je tijelo Sina, a isto tako i duša Bogorodice.'

Na sličan način možemo ispravno reći: Marija je u duši i srcu podnijela ono strašno mrcvarenje bičevanja. Ona je naime bila prisutna bičevanju, te je na prvi udarac pala kao mrtva, kao što je sama Preblazena Djevica objavila sv. Brigiti prema svjedočanstvu Josipa, *Biblioteka Mansius*, Traktat 66, rasprava 2, broj 2.

Slično stoji i u objavama iste sv. Brigite, I. knjiga, 10. pogl.: 'Kada je Bogorodica vidjela da je srce njezinog Sina probodeno kopljem, činilo joj se da je njezino srce probodeno'; kao što to kaže naš otac Ivan Vanović u knjizi 'Godina razmatranja u srcu'...«

Suvremeni čitatelj s naporom će pratiti ovaj labirint autora i autoriteta, pa će se u jednom trenutku pitati od čega je zapravo sve počelo i zaželjeti će jednostavniji suvremen postupak iznošenja i argumentiranja teze. No ponovnim čitanjem, neopterećenim egocentričnošću veličanja suvremenosti, otkrit ćemo ispod ovog zakučastog sadržaja jedan sistematičan duh i način razmišljanja, stran našem načinu, ali smislen i u sebi potpun. I tog trena iza ovog teksta za nas počinje živjeti čovjek drugog vremena.

Pogledajmo još neke primjere. U trećem poglavlju Drugog dijela, opisujući neka čudesa učinjena posredovanjem Majke Božje Koruske, Benger opet ne može izravno krenuti na opis primjera, nego se osjeća obvezatnim argumentirati čak i sklonost Majke Božje da pomaže potrebnima. Ovdje stoji:

'Marija ožalošćena suosjećajući sa žalosnima' (kao što je jednom napisao sveti Ignacije mučenik u »Poslanici Ivanu«), pa žalosna Djevica brzo pomaže onima koji su pritisnuti bolima. Premda se ona redovito brine za spas svijetu, ipak najbrže donosi ulje milosrđa, te zbog toga sveti Bonaventura u »Malom časoslovju« MARIJU vrlo ispravno naziva 'Lijekom svijeta'.

Ona je na poseban način sklona dobrotivo liječiti one koji na neki način podnose boli slične njenim bolima. Tako vrlo teški bolovi, koji su svojstveni ženama, porođajni bolovi, postaju vrlo često uz Marijinu pomoć manji. Premda, naime, naša Božanska Majka i Djevica u svom presvetom rađanju nije osjetila tjelesnu bol rađanja, jer je s veseljem rodila Spasitelja, ipak su u njoj tjelesne boli rađanja bile zamijenjene pregorkom žalošću njezinog srca, jer je čula Simeonove riječi: 'A Tvoju dušu probost će mač.' A to se navodi kao prva žalost među sedam posebnih Marijinih žalosti. (...) Tako je ona postala Ljekarica onih koje su trpjele pri porodu, kao što je to 1722. godine doživjela neka žena iz sela Dubrave. Ona je kod porođaja imala tako jake bolove da su svi prisutni mislili da njoj i djetetu prijeti neposredna smrt. No, nakon što su je prisutni upozorili da se preporuči žalosnoj Majci Mariji u Koruskoj i da joj obeća da će darovati jednu albu u kojoj će se tamo služiti svete misne žrtve, odmah je sretno rodila dijete i poslije nekoliko dana ispunila je svoje obećanje.

Ovdje slijedi opis svih sedam Gospinih žalosti, svaka potkrijepljena bar jednim primjerom odgovarajuće čudesne milosti dokumentirane u svezi sa zagovorom Gospi Koruskoj. U nastavku, u četvrtom poglavlju Drugog dijela, slijedi nov »paket« čudesnih milosti, pa je opet zanimljivo ponoviti uvodnu argumentaciju:

Kao što je Crveno more razdijeljeno na vodene zidove kao brda dozvolilo izraelskom narodu da gazi po dnu ponora, dovelo do sigurnog mjesta obale i zaštitilo ga od neprijatelja – tako i Marija svoje štitićenike dovodi do sigurne luke nebeskog blaženstva, te pruža najčvršću utvrdu pred neprijateljem duše.

No crveno je more ujedno i simbol Krista koji je trpio i prolijevao svoju krv te Marije žalosne koja supatni sa svojim sinom. Njena 'supatnja' sa Sinom 'je bila velika kao more', (Thren. pogl. 2.). I ona je bila zarumenjena zbog trpljenja svog sina, te

je 'njezino prelijepo lice bilo obojeno Krvlju njenog mrtvog Sina', kao što to kaže sveti Henrik Suzo u knjizi »Mudri razgovori« pogl. 17.

Dobročinstvom ovog Marijinog bola zaštićena je od bijesa paklenog Faraona i sačuvana čitava neka kuća 1719. godine. Nju je kroz dugo vrijeme vidljivo napadao duh podzemlja i teškim strahom mučio njezine stanovnike. Čim su pak ovi učinili zavjet Božanskoj Djevici Koruškoj, vidjeli su da od nje ričući odlaze zli duhovi i da stanovnicima ostavljaju kuću mirnu.

Ponekad nam se čini da pobožni pisac pojedini slučaj opisuje na način kao da je ova knjiga, dapače, svako poglavlje knjige, jedino o tome napisano. Svaki slučaj zasebno počinje od argumenta iz Marijina života koji objašnjava učinjenu milost. Marijina svetost dokazana je opširno u uvodnim odlomcima, no pisac ne nalazi suvišnim osnovnu argumentaciju ponoviti uz svako pojedino poglavlje. Vraćajući se uz svaki pojedini argument na autoritete, ne zazire ni od poganskih pisaca:

Seneka je nekad kao lijek bijesnima od ljutine preporučio da se pogledaju u ogledalo. Kazao je da će im najprije pomoći to, budu li, uzbuđeni ljutinom, svoje lice promatrali u ogledalu. Ja pak kažem da je sigurniji lijek, ako netko uzbuđen ludackim bijesom svoje lice okrene ne k staklenom ogledalu, nego k Djevičanskom Ogledalu pravednosti (tako Crkva naziva Mariju) i njoj upravi osjećanje svog srca.

Odlomak vrijedan da se na njemu bar tren zadržimo. Dva vjerodostojna argumenta, potkrijepljena autoritetima, poganskim, ali ipak cijenjenim Senekom i Majkom crkvom, pisac spaja u neminovan zaključak te ga nimalo ne smeta da je sveza zapravo ostvarena između stvarnog ogledala i metafore zrcala. Metafora je za baroknog pisca odjednom jednako stvarna i sumjerljiva stvarnom predmetu. No, da ne bi ostalo samo na tome, nakon autoriteta i njihova zaključka, slijedi i primjer nekog čovjeka obuzetog bjesnilom koji se upravo na predložen način utekao Djevici i, naravno, namah bio izliječen.

Iznesheni primjeri posebne milosti žalosne Gospe Koruške, ali i Majke Božje općenito, dostatan su razlog da u šestom poglavlju Drugog dijela ovaj neumorni štovatelj Marijin iznese čak dvanaest posebnih načina, gotovo bismo rekli tehnika štovanja Blažene Djevice žalosne. Pisac vjerojatno upravo to poglavlje drži najvažnijim u knjizi, budući da je knjiga i namijenjena većem štovanju Marijinom općenito, a posebno žalosne Gospe Koruške. Jednako kao što broj '7' u poglavlju o Marijinim žalostima nije slučajaj, i prijedlog upravo 12 različitih tehnika štovanja Djevice nosi simbolične korespondencije. Opet ćemo jednim primjerom ilustrirati kako to izgleda kod Bengera:

PRVI NAČIN štovanja Preblažene Djevice jest, da ju se na poseban način izabere sebi za Majku, povjeravajući sebe njoj za sina.

Čini se da nam je taj način preporučio sam Bog, Nebeski Otac, koji je želio da po Utjelovljenju Marija bude Majka našoj Glavi, tj. Kristu, htio je i da bude duhovna Majka njegovih udova, naime kršćanskih vjernika.

Zbog toga sveti Anzelmo u pogl. 18 kaže o Blaženoj Djevici: 'Bog je otac stvorenih stvari a Marija ponovo stvorenih (preporođenih) stvari.

(...)

Ovaj je svetac (sveti Hermann Josip) bio tako blizak s Božanskom Djevicom, tako je nježno s njom razgovarao da se jedva nešto slično može čitati. Njemu se naime Bogorodica češće ukazivala, objavljivala mu je tajne i buduće događaje, te ga je pozvala da razgovara s njome i da joj se povjeri.

Jednom mu je, noseći svog Sina, dala u krilo; vratila mu je zube koji su mu slučajno bili izbijeni;

(...)

JEDANAESTI NAČIN štovanja jest: Post i vršenje drugih djela trpljenja u čast Bogorodice.

(...)

Kao onaj vojnik (o kojem govori Bonfin u knjizi »Povijest Ugarske«, Dekada 3, knjiga 3, a od njega preuzima Eggerer u knjizi »Pohvale Mariji«, govor 7., Ballinger 1. veljače) koji je ratovao pod zastavom Sigismunda cara i kralja Ugarske, te je u onoj nesretnoj bitci kod Nikopolja poginuo. Budući da njegova duša još nije bila očišćena od smrtnog grijeha on je po zaslugama posta učinjenog u čast Marije, zaštićen od vatre vječnog prokletstva.

Naime, tri godine poslije svršetka ove strašne bitke, neki koji su išli na polje gdje se odigravao pokolj, iz jedne hrpe leševa čuli su glas koji je zazivao ISUSA I MARIJU.

U nastavku opisane zgrade slijedi bizaran, ali sretan rasplet u kojemu vojnik, još godinama nakon smrti po posebnoj milosti sačuvavši dar govora, ispovijeda svoje grijeha i može u miru definitivno umrijeti!

Ovakvim primjerima obiluje ova pobožna knjiga na svakoj stranici. Daleko od toga da bismo Bengera držali lakovjernim čovjekom, suvremenikom šarenog srednjovjekovnog legendarija u kojemu sveci još susreću zmajevе, a mitološki bestijarij dopunjava ambijent i daje kulisu junaštvima viteških svetaca. U kontekstu njegove retorike ovakvi primjeri, vojnici koji se ispovijedaju tri godine nakon smrti, sveci koji blisko opće s Djevicom i slično, dolaze u funkciji argumenata. Argument je osnovni pokretač, poluga za svaku tvrdnju, makako sama po sebi razumljiva bila. 'Očiglednu' vješticu suci neće početi ispitivati ne pozovu li se prije na Mojsija, Augustina i još nekoliko autoriteta. Jednako tako, ni tako očigledna teza kao što je štovanje Majke Božje, ne može biti ponovno iznesena bez brojnih argumenata koji ponovno stav čine nesumnjivim.